

ПРОБЛЕМА ПЕРЕКЛАДУ АНГЛІЙСЬКОЮ МОВОЮ ПРИЗВИСК ДІЙОВИХ ОСІБ ТА ТОПОНІМІВ У ПОЕМИ-КАЗКИ "ЛИС МИКИТА" І. ФРАНКА

У статті розглядаються особливості аналізу текстового матеріалу у поемі-казці "Лис Микита" І. Франка та шляхи трансформації його на англомовний ґрунт.

У середині ХХ сторіччя в Канаді зростає зацікавленість народнопоетичною творчістю України. Підтвердження цього слід шукати в історичному розрізі розвитку держави: тут, завдячуючи еміграційним процесам, виникла велика українська спільнота, яка не тільки активно долучилася в процес створення економічних важелів суспільства в середині ХХ століття, але й – духовних. Перш за все було засновано українську вільну Академію наук, у стінах якої в 50-60-х роках попереднього століття видавалися наукові праці, збірники, книги, духовна вартісність яких має бути гідно оцінена не лише на американському континенті, але й в Україні.

Принаймні слід згадати "Readings in Canadian Slavic Folklore" (1958 р.) та "Матеріали до українсько-канадської фольклористики й діяктології" (1960 р.) за редакцією Ярослава Рудницького. А 13 років раніше вийшла у читацький світ Канади книга Володимира Павлюка "Proverbs or Ukrainian Folk Philosophy" ("Прислів'я або філософія українського фольклору"), про яку так тепло відгукнувся В. Кіркконнел: "Якби скарбницю української народної мудрості можна було б перекласти на англійську чи французьку мови, це могло б поживити зацікавленість проблемами народнопоетичної творчості серед фольклористів на цьому континенті" [1: 297]. Згадаймо ще автора книги "Ukrainians in Manitoba" ("Українці в Манитобі") Павла Юзика видруковану у видавництві Торонотійського університету в 1953 році.

Інтерес світу до народнопоетичної творчості та краснописьменства України спонукала письменників і перекладачів української спільноти в Канаді та США до плідної перекладацької праці. У час штучної ізоляції України у ХХ столітті офіційна критика замовчувала зарубіжні англомовні переклади і намагання діаспорних майстрів слова у популяризації фольклорної та літературної спадщини України. Часто траплялося так, що вивішувалися ярлики на їх творчість, абсолютно мовознавчо не обґрунтовані. Настав час згадати тих, які вибудовували духовний авторитет України за її межами – Віра Річ, Ватсон Кіркконнел, Джон Річ, Ярослав Рудницький, Марія Скрипник, Богдан Мельник, Тетяна Шевчук-Бішоп (псевдонім Таня Кройтор-Бішоп) та багато інших.

Роблячи синхронно-порівняльне дослідження перекладів вищезгаданих авторів, помічась, як ревно ставляться українці Канади до усвідомлення та шанування способу етномислення, яке є невід'ємною складовою народнопобутової культури українців, включаючи їх звичаї та традиції.

Не затухає зацікавленість перекладачів та представників краснописьменства Канади до творчої спадщини Івана Франка, класика української літератури кінця ХІХ початку ХХ століть, насиченої рясним синонімічним та антонімічним рядом, багатством діалектизмів, реалістичними описами народнопобутової звичаєвості українського народу. Лише за 70-90 роки ХХ сторіччя читацький світ побачив твори письменника в англійському перекладі Дж. Уаєра, М. Скрипника. А найперший англомовний варіант "Лиса Микита" (Fox Mykyta) І. Франка завершено Богданом Мельником ще у 70-тих роках, і уже в 1978 році у видавництві Tundra Books книга з ілюстраціями В. Курелека вийшла у читацький англомовний світ. У 2000 році читач України мав змогу придбати цю книгу у двомовному варіанті (українська та англійська мови) з прекрасними ілюстраціями Едварда Козака.

Важливе місце у творчому доробку І. Франка займають віршовані казки для дітей, серед яких найбільш значущою є казка-поема "Лис Микита". Цей твір, уперше побачивши читацький світ у 1890 році, залишається і донині бути українським самобутнім, актуальним твором. Автор "Лиса Микита" писав: "Я бажав не перекласти, а переробити стару повість про лиса, зробити її нашим народним добром, надати їй нашу національну подобу. Я, щоб так сказати, на чужий позичений рисунок наклав наші українські кольори" [2: 153].

У другому накладі 2001 року на самому початку книги читаємо: "Міжнародна Бібліотека Молоді в Мюнхені, Німеччина, поручає Лиса Микиту для читачів від 10-12 років і вище як найкращу із найкращих книжок дитячої літератури у 110 країнах світу" [3: 2].

Така оцінка віршованої казки "Лис Микита" І. Франка підсилює відповідальність перекладача, примушує його виступати саме не в ролі "переспівувача", а знавця-ерудита рідної та чужинської мови, який перш за все шанує "наші українські кольори". Творча робота над англійським варіантом цієї поеми-казки насамперед вимагає від перекладача не лише ґрунтовних знань української та англійської мов, але вміння помітити і гідно оцінити секрети мовно-художнього багатства твору, в основі якого лежить народна розмовна мова, уміння І. Франка пересипати сюжетну канву від самого початку і аж до кінця твору мовними елементами: діалектизмами (їх у творі налічується понад 210 одиниць), приказками та прислів'ями, багатим синонімічним рядом, включаючи підтекст географічних локалізацій та прізвиськ головних персонажів твору.

Слушно зауважує Сергій Квіт, що "точно передати текст може лише той перекладач, який зуміє дати мовне вираження тому предмету, котрий відкриває йому оригінальний текст, тобто знайде мову, котра буде його власною і, разом з тим, відповідатиме оригіналу" [4: 42].

Спочатку розглянемо дійові особи казки І. Франка "Лис Микита" і проаналізуємо їх крізь призму українських та англійських реалій як компонентів національно-культурного контексту [5: 38-45], поданого у перекладі Богдана Мельника. Зразу ж хочеться підкреслити, що прізвиська (а не назви!) дійових осіб взяті письменником І. Франком з українського народного тваринного епосу, первинне значення яких приховує яскраво виражену

поведінку персонажів або риси їх характерів – Лис Микита, Ведмідь Бурмило, Вовк Неситий (він же Вовцюньо), Кіт Мурлика (він же Мурцьо), Заєць Яць, Цап Базилій (він же Базьо).

Прізвиська дійових осіб в українській народній казці грають неабияку роль, особливо тоді, коли героями виступають звірі. Перекладач не має ніякого морального права забувати про це. За словами одного із найкращих теоретиків перекладознавства Європи Іржі Левого, суть завдання перекладача полягає саме у тому, щоб "передати ідейно-естетичну сторону змісту, а текст є лиш носієм цього змісту" [6: 53]

Порівняємо прізвиська головних персонажів віршованої казки "Лис Микита" І. Франка з варіантами, поданими в англійському перекладі:

Лис Микита – Fox Mykyta [3: 13] – Fox [3: 11] – Foxie [3: 35] – Fox, the Bellicose [3: 81] – Fox the Sly [3: 7];

Ведмідь Бурмило – Bear, the Growler [3: 29] – Bear [3: 29] – the Growler [3: 31];

Вовк Неситий (він же Вовцюньо) – Wolf [3: 7] – Mister Wolf [4: 13] – Wolf, the Hungry [3: 85] – the Glutton [3: 115], Glutton [3: 117] – Wolfie [3: 93];

Кіт Мурлика – Purry Cat [3: 17] – Cat, the Purry [3: 45] – Moortsu [3: 53] – Purry [55] – Cat Moorlyka [3: 129];

Заєць Яць – Jack [3: 17] – Jack Rabbit [3: 17];

Цап Базилій (він же Базьо) – Billy [3: 141] – Bill [3: 143] – Old Bill [3: 135] – Goat [3: 145] – Old Goat [3: 145].

У перекладача не може виникати труднощів при перекладі на англійську мову прізвиськ деяких дійових осіб, адже ж уже прокладена англомовна дорога творчої трансформації української народної казки на англомовний ґрунт, де зустрічаємо Ivan the Fool та Duliana the Wise. Цей прикметниковий закон субстантивзації добре знаний і в народнопоетичній творчості Англії. Прізвисько одного з негативних героїв казки "Лис Микита" Wolf the Hungry непогано вписалося в сюжетну канву твору, адже ж в англійській мові прикметник "hungry" означає "голодний, зголоднілий, голодуючий" [11: 559]. Але, на нашу думку, не випадає із сюжетної канви твору й переклад прізвиська розбишаки як Wolf the Glutton, але перекладачу було б доцільно дотримуватися правила субстантивзації похідного прикметника від іменника: glutton > gluttonous. Як ми знаємо, лише прикметник може набирати субстантиваних рис при додаванні до нього означеного артикля. У деяких епізодах віршованої казки І. Франка було б доцільно використати англійський прикметник "gluttonous", адже ж слід замислитися над цим персонажем – Вовк Неситий, тобто який має потребу в їжі, хоче їсти, голодний. А прикметник "gluttonous" перекладається з англійської як "ненаситний, ненажерливий, обжерливий" [11: 483]. Вдало ліг в зміст казки "Лис Микита" переклад Вовцюньо на англійський ґрунт, тобто – Wolfie.

Як ми бачимо, всяке тлумачення конкретного значення "розгортається у середовищі мови", яка словом намагається виразити ідейну суть образу оригіналу.

Щодо перекладу англійською мовою прізвиська Кіт Мурлика, то тут виникає ряд дискусійних моментів, спричинених самою популярністю цієї домашньої тварини як у народній казці, так і в дитячій новосучасній віршованій літературі. Принаймні згадаймо цілий ряд віршів про Котика Мурчика.

Поліваріантність прізвиська kota, яке подано в англійському варіанті Б. Мельника, а саме – Purry Cat, Cat, Purry, Cat the Purry і нарешті Cat Moorlyka, дещо збіднює персонаж у галереї дійових осіб казки-поєми "Лис Микита". Адже ж образ творився письменником за зразком народнопоетичної творчості. Тому нас перш за все мають цікавити два слова англійською мовою – це дієслово "муркотіти" та віддієслівний іменник "муркотіння". Тлумачний словник англійської мови подає такі значення "to purr" і "purr", "purring" [7: 175], а в Лонгманському тлумачному словнику ми натрапляємо ще на одне похідне слово "purringly" [8: 1303]. Прикметник "purry" в словниках не зафіксовано. Тому подані варіанти Purry Cat, Cat the Purry не є тими виправданими реаліями, які вибудовують внутрішньо і зовнішньо образ Кота, а транскрибоване слово з української мови "Moorlyka" навряд чи пробудить асоціацію муркотіння в англійського читача, ось чому немає сенсу вводити в канву твору образ Cat the Moorlyka, а тим більше – Moortsu.

Серед галереї вищезгаданих дійових осіб казки-поєми І. Франка читач залишається небайдужим і до Зайця Яця (зменшувальне від імені Іван). Цей персонаж не є другорядною дійовою особою у казці "Лис Микита". Навпаки, присутність цього образу у творі допомагає розкривати ширше характер та розбишацьку поведінку Лиса Микити на тлі умов життя "всього звірячого царства, що дає змогу авторові зробити яскраві, зовсім недвозначні натяки на цілий ряд установ та явищ тогочасного галицького суспільства" [9: 44]. Він є саме тим казковим персонажем, який добре знаний як в українському, так і в англійському фольклорі на терені усіх англомовних країн. Згадаймо хоча б цикл казкових оповідей про хитромудрого Братика Кролика, видрукованого у 1880 році під назвою "Brother Rabbit, His Friends and Enemies" ("Братик Кролик, його друзі та вороги"), в основі яких лежить африкаський фольклор. Слід пам'ятати ще одного казкаря – Чарльза Лутвіджа Доджсона, краще знаного серед читацького світу під псевдонімом Люїс Керролл. Заголовок першої казкової оповіді його книги "Аліса в країні чудес" звучить англійською мовою так – Down the Rabbit-Hole. Як бачимо, англомовний світ фольклору витворив власний персонаж Зайця, а саме – Rabbit, тому цілком заслужено перекладач Богдан Мельник в сюжетну канву англійського варіанту вживлює образ Rabbit Jack (зменшувальне від імені John). До речі, Яць зменшувальне від імені Іван.

Дещо настожує переклад прізвиська – Ведмідь Бурмило. Як ми знаємо, цей образ у казці "Лис Микита" з'являється на прикінці першої пісні. Перекладач абсолютно нехтує поняттям "бурмило" і вводить в канву англомовного варіанту "Bear the Growler". Все-таки давайте уточнимо, що розуміється під поняттям "бурмило" в українській мові. У І томі "Словника української мови" читаємо: "1. Жартівливе прозвисько ведмедя. 2. *перен.* Про неповоротну людину: тухтій, вайло" [10: 260].

Англійське "growler" похідне від дієслова "to growl" – тобто "ричати" – не відповідає семантиці слова "бурмило". А чи є відповідник цього слова в англійській мові? Є звичайно, і навіть з фольклорним підтекстом, а са-

ме –іменник "bruin" [7: 108]. У двотомному англо-українському словнику за редакцією М. І. Балла ми читаємо пояснювальну коротеньку статтю: Bruin, bruin *n* Мишко (*прізвисько ведмедя у фольклорі*) [11: 155]. Якщо заглибитись у світ народнопоетичної творчості Великобританії часу Середньовіччя, то можна відшукати пам'ятку "Сказання про Лиса Рейнарда" ("Reynard the Fox"), у якому читає зустрічає Бруїна, у прямому значенні Ведмідь. Було б доцільно озвучити призабутий персонаж середньовічного фольклору і водночас збагатити якісність перекладу казки І. Франка "Лис Микита".

На превеликий жаль, Богдан Мельник не розширив колоритність імені Цапа Базиля (він же Базьо), замкнувши свій переклад лише на – Billy, Bill, Old Bill. Не є новиною для нас, що іменник "billy-goat" у перекладі на українську мову означає "цап" або "козел". Ім'я козла – Базілій (Базьо) походить від чоловічого імені Василь. Варіант Базілій прижився в українській мові завдячуючи романо-германським впливам, адже ж ім'я Василь звучить на англійській мові Basil.

Не лише завдячуючи дійовим особам казки, у нас є право стверджувати, що "Лис Микита" є самотнім українським національним епосом. Все-таки варто звернути увагу на географічну локалізацію подій, які відбуваються у сюжетній канві віршованої казки. Перш за все неодноразово згадується Львів [3: 74, 76, 168, 190], в одинадцятій пісні зустрічається і містечко Магерів, і річка Черемош [3: 208], і гора Говерла [3: 106], і гірський хребет Чорногора [3: 108].

Перекладач Б. Мельник недооцінив як слід назву старовинного міста Львів, яке є гордістю не лише Західної України, але й держави в цілому. Він трансформував Львів у Lionburg. Сполучивши два іменники "lion" (лев) і "burg" (середньовічне місто, фортеця) в єдине ціле, тим самим перекладач створив власний образ міста, грубо порушивши Франковий принцип збереження "наших українських кольорів".

Під час порівняльного зіставлення тексту-оригіналу з англійським варіантом Б. Мельника зафіксовано прикрий випадок, коли назва міста Львів повністю нехтується перекладачем:

І дітей поцілувавши,
Жінці в вухо пошептавши
Що там ще сказати мав,
Лис Микита, мов у гості,
В Львів на зустріч царській злості,
Враз з Бабаєм почвалов [3: 76].

Then, having kissed each toddler's head
Fox whispered what wasn't loudly said
To Vixen who was sniveling.
And then, as if to some blithe party,
He left with Badger, gay and hearty,
To face the very angry King [3: 77].

Навмисне перекидання етнотопонімічних назв заради рифми призводить до збіднення географічної описовості простору і часу, в якому розвивається дійство самої казки. Синхронно-порівняльне зіставлення тексту оригіналу з його англійським варіантом свідчить, що містечко Магерів перетворюється на чужинське місто Гонолулу:

Вниз пішло відро Вовчиці
Вверх пішло зо дна криниці
Те відро, де Лис сидів!
"Ну, тітусю, будь здорова!
Я біжу до **Магерова!**"
Крикнув Лис, як вверх летів [3: 208].

On that disastrous downward trip
She saw Mykyta upwards zip
He laughed and called to her: "Yippee!
My ship's ahoy! Hey auntie lulu!
I have to go to **Honolulu!**
And so we must part company! [3: 209]

Недбальство перекладача спричинює віршований текст казки І. Франка до втрати найголовнішого, над чим так ревно клопотався письменник, – збереження пізнавально-акумулюючих та художньо-естетичних етновартоостей України.

Переклад творів І. Франка англійською мовою є занадто клопіткою і водночас відповідальною творчою працею, тому що у будь-якому його прозовому чи поетичному творі відкрито простежується співвідношення мови і етнокультури в межах соціально-побутової активності людини.

Тут перш за все мусить бути використаний потенціал порівняльних лінгвістичних і чуттєвих знань та навичок перекладача, їх взаємодію з дійсністю, описаною автором у творі. Якість перекладу казок І. Франка запідладна етнолінгвістиці лише за однієї умови: ніколи не ігнорувати основами мовознавчого аналізу твору, який перекладається; не поспішати трансформувати найціківіші моменти тексту оригіналу на англійський ґрунт, коли присутній дух відповідальності за збереження ідейно-художньої своєрідності твору як такого. Не дарма Джордж Стайнер у своїй великій праці з проблем перекладознавства "After Babel" ("Після Вавилону") неодноразово любить повторювати одну і ту ж сентенцію, що творчо мислячий перекладач мусить як слід розуміти логіку і дух автора тексту, він зобов'язаний проникати як у глибини чужої мови, так і рідної, тому що вони рухаються в дуальній площині, де і рідняться [12: 262].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. New Canadian Letters, University of Toronto Quartely, vol. 16, 1946-1947.
2. Франко І. Лис Микита, вид. II. – Львів, 1896. – С. 153.
3. Franko I. Fox Mykyta. English version by Bohdan Melnyk. – Toronto, 2001.
4. Квіт С. Основи герменевтики. – Київ, 1999.

5. Зорівчак Р. Реалія і переклад (на матеріалі англомовних перекладів української прози). – Львів: Видництво при Львівському державному університеті, 1989.
6. Левый И. Искусство перевода / Пер. В. Россельс. – М.: Прогресс, 1974
7. Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English. Т.1. – М., 1982.
8. Longman Dictionary of the English Language. – Viking, 1995.
9. Закревська Я.В. Казки Івана Франка (мовно-художній аналіз). – К., 1966.
10. Словник української мови в 11 томах. Т. 1. – К.: Наукова думка, 1971.
11. Англо-український словник в 2 томах / За ред. М. І. Балла. Т. 1. – К., 1996.
12. Steiner G. After Babel. Aspects of Language and Translation. – London–New York: Oxford University Press, 1992.

Матеріал надійшов до редакції 16.04.2005 р.

Шевчук А.М. Проблема перевода на английский язык прозвищ действующих лиц и топонимов в поэме-сказке "Лис Никита" И. Франко.

В статье рассматриваются особенности перевода прозвищ и топонимов в поэме-сказке "Лис Никита" И. Франко на английский язык.

Shevchuk A.M. The problem of translating into English the nicknames of the characters and toponyms in "Fox Mykyta" by I. Franko.

The article deals with the peculiarities of translating into English the nicknames and toponyms in "Fox Mykyta" by I. Franko.